Změny příjmových struktur obyvatelstva České republiky

1989–1994

(Empirická studie)

Marie Vavrejnová

CERGE-EI, Praha, Česká republika

prosinec 1995

Abstrakt

Studie popisuje hluboké změny v příjmových strukturách obyvatelstva České republiky v transformačním období 1990–1994 a analyzuje tyto změny ve vztahu ke změnám v sociálním složení obyvatelstva a ke změnám ve vlastnických vztazích. Zkoumá změny v pracovních, sociálních a ostatních příjmech. Analyzuje jeden z hlavních rysů změn přesun velkého počtu osob od zaměstnaneckého poměru (a s tím spojený pokles podílu mezd v celkových příjmech) k rychle rostoucí vrstvě samostatně činných subjektů v prvních letech transformace. Strukturální odvětvové změny ve výši průměrných mezd jsou analyzovány v relaci ke změnám v odvětvových výkonech a zaměstnanosti. Je dokumentován růst soukromého sektoru a růst příjmů v tomto sektoru. Dále je zkoumán vztah disponibilních příjmů a daňového břemene obyvatelstva.

Příjmová diferenciace a diferenciace v úsporách obyvatelstva je zkoumána podle jednotlivých typů domácností, zejména v souvislosti s inflačním procesem v prvních letech transformace a jsou popsány nástroje použité k zabránění růstu chudoby.

Práce také poukazuje na problematiku příslušné datové základny a její kvality v období transformace.

Tato studie je součástí řešení grantového úkolu GA ČR reg. č. 402/94/0724 "Transformace příjmových struktur obyvatelstva ČR." Nositelka grantu, autorka studie, děkuje za konzultační pomoc především Ing. Z. Kuchařové a Dr. J. Kalmusovi, pracovníkům ČSÚ, Prof. J. Jílkovi, VŠE, Ing. V. Benáčkovi, CERGE-EI, a za pomoc při výpočtových pracech Dr. M. Kejakovi, NHÚ AV, a Ing. M. Jiruše, VŠE.

Abstract

This paper describes deep changes in the income structure of the population of the Czech Republic during the transformation process of 1990–1994. It subsequently analyzes these changes in relation to the changes in the social structure of the population and different forms of ownership. The changes in wages, social incomes and other incomes are examined. One of the main features of the changes is, on the one hand, a decrease in the number of employees together with a corresponding decrease in the sum of wages, and on the other hand the quick increase in the income of small businessmen. The changes in average wages seen in different sectors of production and services are analyzed in relation to changes in these sectors' activities and employment. Also the tax burden of the populace is discussed.

The changes in income inequality of different types of households are examined, mainly in connection with the process of inflation in the first years of transition. Additionally, the applied methods and implements for avoiding the growth of poverty are discussed.

This study hints also at the problems of the relevant statistical database and its quality in the transformation period.

OBSAH

Úvod 5

1. Datová základna 5

2. Makroekonomický rámec vývoje objemů a struktury příjmů obyvatelstva 6

3. Změny příjmových struktur v závislosti na změnách sociálního složení obyvatelstva a změně vlastnických vztahů . . 9
   - 3.1 Přesuny od zaměstnaneckého vztahu k samostatně činným podnikatelům 11
   - 3.2 Vývoj sociálních příjmů 13
   - 3.3 Příjmy z majetku 14
   - 3.4 Disponibilní příjmy a daně 15

4. Změny příjmových struktur v závislosti na odvětvové restrukturalizaci . 16

5. Příjmová diferenciace a polarizace 19
   - 5.1 Vývoj příjmů jednotlivých typů domácností v průběhu let 1989–1994 20
   - 5.2 Úspory domácností 23
   - 5.3 Chudoba a nástroje zabraňující chudnutí 24

Závěry 26

Reference 29

Tabulky 31

Grafy 45

Obrazy 47

Úvod*

Změny v objemech a struktuře příjmů obyvatel České republiky, ke kterým došlo v průběhu uplynulých pěti let ekonomické transformace (1990–1994), odrážejí podstatné změny, kterými prochází celá společnost. Změna vlastnických vztahů probíhá současně se změnou sociálního složení společnosti. Od totalitního modelu jednoho vlastníka—státu—a jeho zaměstnanců se uskutečňuje rychlý přechod ke společnosti soukromých vlastníků a jejich zaměstnanců. Prudce vzrostl počet samostatně činných osob a drobných podnikatelů, kteří v minulém režimu téměř neexistovali; v rámci toho se také zvýšil podíl podnikajících rezidentů nečeských národností.

V důsledku ekonomických přeměn roste příjmová diferenciace domácností. Dochází k větší polarizaci příjmů; na jedné straně se zvyšuje počet domácností s nízkými příjmy, na druhé straně vzniká vrstva vysoce příjmových domácností. Tyto změny se odrážejí i v diferenciaci úspor domácností. Polarizace příjmů je mírněna sociální politikou vlády. Mění se formy a objemy transferů mezi státním rozpočtem a sektorem domácností; na jedné straně vznikají nové druhy sociálních příjmů, na druhé straně část dříve poskytované veřejné spotřeby přechází do sféry služeb placených obyvatelstvem.

Změny příjmových struktur v průběhu ekonomické transformace jsou v této práci zkoumány jako změny, vyplývající ze změn:

- sociální struktury obyvatelstva v návaznosti na změny vlastnických vztahů;
- odvětvové struktury výkonů, zaměstnanosti a průměrných mezd;
- příjmové diferenciace a polarizace příjmů (noví chudí a noví bohatí).

Problematika příjmové diferenciace je podrobněji rozpracována v sociologických i ekonomických pracích jiných českých autorů. Proto se v této práci soustřeďuji na obecnější aspekty a v odvolávkách upozorňuji na příslušné práce. Na druhé straně uvádím v práci některé podrobnosti, které podle zkušeností z mé konzultační činnosti mohou být zajímavé pro českého i zahraničního čtenáře práce.

1. Datová základna

*V době zpracování této studie byly za rok 1994 k dispozici v mnoha případech pouze předběžné údaje, které mohou být ještě později upřesněny, nebo v některých případech ještě údaje chyběly. To však nic podstatného ve zkoumané oblasti na celkovém obrazu vývoje nezmění.

Použitá datová základna sestává z velké části z tradičních statistických zdrojů:

- statistiky příjmů a výdajů obyvatelstva;
- statistiky zaměstnanosti a mezd;
- cenové statistiky;
- statistiky rodinných účtů a dat mikrocenzu.

Tyto statistiky však doznávají značných změn, které se snaží zachytit nové jevy a procesy v naší ekonomice. Statistická evidence, která sama prochází transformací metod a způsobů šetření, nedokázala a ani nemohla proces těchto změn důsledně zachytit. To vše způsobuje nesrovnatelnost v čase některých proměnných, se kterými pracujeme, a jejich neúplné charakteristiky. Ve zkoumané oblasti to především znamená postupné metodické změny od roku 1992, kdy se koncepčně přechází na statistiku sektoru domácností v pojetí Systému národních účtů v souladu s mezinárodním standardem systému ekonomických účtů Evropského společenství (ESA).

Podstatný rozdíl a doplnění dřívější statistické evidence spočívá v přechodu od sledování příjmů a výdajů obyvatelstva ke sledování příjmů a výdajů sektoru domácností, včetně jejich podnikatelských aktivit a účasti tohoto sektoru na rozvíjejícím se finančním trhu. S tím souvisí i větší podíl odhadů ve sledování příjmů vyplývajících z rozvoje drobného podnikání a existence nelegální ekonomiky. Dochází dočasně k zvětšení metodických a věcných nesouladů mezi statistickými soubory, v našem případě statistikou sektoru domácností a statistikou rodinných účtů.

Nicméně rozsáhlý soubor dat poskytovaný českou statistikou, zachycující i aktuální nové prvky a procesy probíhající v ekonomice, je dostatečným zdrojem informací pro analýzu základních změn, ke kterým v transformačním procesu došlo. Konkrétní metodické poznámky, týkající se nesrovnatelnosti dat a nedostatku vazeb mezi statistickými soubory, případně bílých míst, omezujících analýzu, jsou uvedeny u příslušných částí práce.

2. Makroekonomický rámec vývoje objemů a struktury příjmů obyvatelstva

Během zkoumaných pěti let byla uskutečněna všechna zásadní systémová transformační opatření parlamentem schváleného scénáře ekonomické reformy (4. 9. 1990). Připomeňme si:

- přípravný rok 1990: Odstranění záporné daně z obratu u potravin jako příprava na cenovou liberalizaci. Devalvace koruny ve vztahu k USD postupně na

24 Kčs/1 USD a konečných 28 Kčs/1 USD v prosinci 1990 jako příprava na liberalizaci zahraničního obchodu.
• rok 1991: Cenová liberalizace, konvertabilita koruny v rozsahu běžného účtu platební bilance a liberalizace zahraničního obchodu. Zůstal pouze úzký okruh regulovaných cen zboží a služeb: energie, paliv, dopravních tarifů, spojů, nájemného. Počátek malé privatizace, restitucí a příprava zákona o velké privatizaci.
• rok 1992: První vlna kuponové privatizace, které se účastnilo 6 mil. držitelů investičních kupónů (DIKů). Tento rok byl poznamenán přípravou rozdělení státu.
• rok 1993: Zavedení nové daňové soustavy. (Její dolaďování v dalším průběhu ekonomického vývoje jak z hlediska sazeb, tak z hlediska daňového základu, představuje rozsáhlou legislativní a ekonomickou činnost dokumentovanou nesčetnými novelami příslušných zákonů a vyhlášek.)
• rok 1994: Druhá vlna kuponové privatizace, které se zúčastnilo opět okolo 6 mil. DIKů.

Tato systémová opatření byla realizována v podmínkách restriktivní fiskální a měnové politiky, jejímž úkolem bylo, aby se "nezbytné otřesy v mikrosféře doprovázené změnami cenových struktur nepromítly do rostoucí globální nerovnováhy, do rychlé inflace, či do neúměrného nárůstu zahraniční zadluženosti" (Scénář ekonomické reformy, HN, 4. září 1990). Úkolem restriktivní politiky vedle blokování inflačního procesu bylo současně "zabraňovat dalšímu zbytečnému udržování těch ekonomických struktur, které nemají opodstatnění a na které všichni doplácíme" (tamtéž).

Vývoj české ekonomiky a srovnání s ostatními tranzitními ekonomikami potvrzuje, že úkol makroekonomické stabilizace v průběhu ekonomické reformy byl zvládnut. Po prudkém cenovém vzestupu v prvním pololetí 1991 v důsledku cenové liberalizace dochází již v následujícím roce k růstu reálných příjmů. Po opětném zvýšení míry inflace v prvním čtvrtletí 1993 vlivem nové daňové soustavy, počaly růst v roce 1994 reálná čísla výkonů i produktivity práce (HDP podle posledních odhadů statistiky o 2,6%, produktivita práce o 1,5%, zaměstnanost o 1,0%).

Průběh inflačního vývoje znázorňuje graf 2, vyjadřující průměrný roční růst spotřebitelských cen (leden 1989 = 100). Výrazný vzestup v důsledku cenové liberalizace a posléze daňové reformy je patrný. Tyto dva vzestupy byly vyšší, než se očekávalo. Další odhady inflace jsou již reálnější. Dá se však předpokládat, že průměrný cenový index byl ve skutečnosti o něco nižší. Starý spotřební koš z roku 1989, který byl používán až do roku 1994, měl jinou strukturu, než kterou vytvářelo racionální chování obyvatelstva od roku 1991 ve

struktuře nákupů. Svědčí o tom orientační propočet indexu spotřebitelských cen na nový spotřební koš (prosinec 1993) roku 1994, který vykazuje vcelku poněkud nižší cenový index u potravinářského i nepotravinářského zboží a služeb, s výjimkou společného stravování. (Viz Statistické informace, publikace kod 0706-5, str. 8.) Vyjadřuje to zřejmě ten fakt, že obyvatelstvo hledalo cesty úspor ve snaze adaptovat se na novou cenovou úroveň. Sociologické výzkumy testují značnou aktivitu domácností ve snaze vyrovnat se s potížemi transformace [24].

Vývoj makroekonomických agregátů prošel propadem, který se rok od roku zmírňoval a postupně se bude vracet na úroveň začátku transformace.

Reálný vývoj HDP podle složek užití (meziroční změny v %):

	1991	1992	1993	1994
hrubý domácí produkt	-14,2	-6,4	-0,9	2,6
spotřeba domácností	-28,5	15,1	2,9	5,3
spotřeba vlády	-9,0	-3,1	-0,1	-2,3
tvorba fixního kapitálu	-17,7	8,9	-7,7	4,4
vývoz zboží a služeb	–	6,8	6,7	-1,4
dovoz zboží a služeb	–	22,0	8,0	6,3
změna stavu zásob	–	–	–	–

Pramen: Odhady ČSÚ (Nelze očekávat, že by tyto odhady poskytovaly vybilancovaná data, všechny nepřesnosti se do značné míry přelévají do změny stavu zásob, jejichž vývoj je velmi nerovnoměrný.)

Do propadu výkonů se mimo jiné, jak ukázaly analýzy v této oblasti, promítá i výše zmíněný úkol restriktivní politiky zabraňovat udržování ekonomických struktur, které nemají opodstatnění. Tato problematika je brána v úvahu dále při zkoumání změn v odvětvové struktuře zaměstnanosti a mezd.

Obecné rysy transformační recese, platné v různé míře ve všech transformujících se zemích, rozebírá J. Kornai [12].

Reálný růst HDP, který počal v roce 1994 a pokračuje v roce 1995, byl vyvolán především růstem vnitřní poptávky (investice a spotřeba domácností, v důsledku zvýšení jejich disponibilních příjmů). Zde narážíme na jedno z ekonomických dilemat naší současnosti: do jaké míry růst koupěschopné poptávky domácností a tedy růst mezd a ostatních příjmů domácností podnítí podnikatelské aktivity a z nich vyplývající růst výkonů a do jaké míry naopak může posílit nepříznivé inflační tendence. Zde působí vzájemná interakce obou proměnných (poptávky

a nabídky).

V podmínkách naší otevřené ekonomiky a bezprostředním střetu měnového kurzu se zahraničními cenovými a platovými relacemi pro značnou část obyvatelstva, při rychle pokračující příjmové diferenciaci nejvyšších a nejnižších příjmových pásem, budou nutně vyvstávat tlaky na růst příjmů, se kterými se hospodářská politika bude muset vypořádávat. Upevňování a zkvalitňování podnikatelských aktivit soukromého sektoru, včetně posilování konkurenčního prostředí, by mělo těmto tendencím čelit.

Do budoucna lze očekávat další inflační impulsy, jejichž vliv lze v souhrnu také těžko kvantifikovat. Budou to zejména:

• další liberalizace, respektive zvyšování některých dosud regulovaných cen, zejména nájemného, energie, dopravních tarifů; zrušení mzdové regulace;
• restrukturalizace ekonomiky a s tím spojený vliv různé cenové úrovně v jednotlivých odvětvích, který by mohl vyústit v celkový vzestup cenové hladiny;
• vnější vlivy, zejména případné zvyšování cen dovozu a příliv krátkodobého spekulačního kapitálu (tyto dva nepříznivé faktory počaly působit v roce 1995); v budoucnu vliv plné směnitelnosti koruny.

Všem těmto faktorům bude nutno věnovat pozornost; budou působit ve směru vyšší míry inflace než je nyní běžná v zemích rozvinutého tržního hospodářství, ve kterých k některým z těchto změn již nedochází a k některým dochází v menší míře.

3. Změny příjmových struktur v závislosti na změnách sociálního složení obyvatelstva a změně vlastnických vztahů

Pro základní charakteristiku vývoje a změny struktury příjmů obyvatelstva v hlavních položkách je použita publikovaná databáze České národní banky [15], která umožňuje alespoň v největších agregátech hrubé srovnání po celé transformační období a zachycuje při tom i změny v pojetí příjmů obyvatelstva, spočívající zejména v tom, že se do nich promítají rozvíjející se podnikatelské aktivity domácností a rozvíjející se finanční trh. Metodické změny v roce 1993 a 1994 v této databázi jsou zcela překryty skutečnými změnami, zejména rozvojem drobného podnikání a nepřesnostmi v odhadování dalších položek "ostatních příjmů," které v nich byly v dřívějších letech také obsaženy, ale v

nepatrném objemu.[*]
Celkové příjmy obyvatelstva se v pojetí použité databáze vyvíjely v letech 1989–1994 (leden 1989 = 100) následovně:

	1990	1991	1992	1993	1994
nominální příjmy	108,4	127,6	150,1	191,5	245,8
reálné příjmy	98,6	74,1	78,5	82,9	96,7
použitý cenový index	109,9	172,2	191,3	231,1	254,2

(počítáno z předběžných dat)

Údaje svědčí o tom, že se reálné příjmy vcelku *přibližují výchozí úrovni roku 1989*. (Názorně to dokumentuje graf 1.) Avšak dochází k výrazným změnám v jejich struktuře a v jejich rozdělování, které jsou odrazem změn v sociální struktuře společnosti. Dřívější společnost v podstatě jednoho vlastníka—státu—a jeho zaměstnanců se mění ve společnost soukromých vlastníků a jejich zaměstnanců a vzniká silná vrstva samostatně činných pracovníků.

[*]Poznámka ke vznikající metodice statistiky sektoru domácností, publikované poprvé pro léta 1992 až 1994 [18]: Položka "Náhrady zaměstnancům" v pojetí národního účetnictví zahrnuje úplné náklady práce, kterými jsou kromě vlastních mezd a platů veškeré náklady, které zaměstnavatel vynaložil na pracovní sílu, tedy i platby na sociální zabezpečení, sociální požitky (stravenky, pracovní oděvy, spotřeba na služebních cestách, atd) a další. Jejich celková struktura podle šetření za rok 1993 činila:

hrubé mzdy a platy (včetně náhrad za neodpracovanou dobu)	68,3%
sociální požitky	2,9%
sociální zabezpečení	26,5%
personální náklady (školení a pod.)	2,0%
dotace, daně	0,35%

Některé tyto položky mají bezprostřední vztah k disponibilnímu důchodu zaměstnanců a tedy životní úrovni daného roku (např. sociální požitky), některé, zejména platby sociálního zabezpečení placené zaměstnavatelem, které jsou transferovány přes vládní sektor nebo finanční sektor (pojišťovny), nemají v daném období vztah k disponibilnímu příjmu zaměstnanců, vyjadřují však část úplných pracovních nákladů. Z tohoto hlediska je třeba zkoumat jednotlivé skupiny úplných nákladů na pracovní sílu odděleně.

Příjmová struktura podle tří hlavních položek se měnila takto:

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
celkem	100	100	100	100	100	100
mzdy a platy	61,1	56,9	50,6	46,9	46,6	46,9
sociální příjmy	19,8	19,0	19,5	18,5	19,3	17,0
ostatní	19,1	24,1	29,9	34,5	34,1	36,2

Uvedeným třem příjmovým agregacím můžeme zhruba přiřadit tři sociální druhy příjemců: 1) zaměstnance, 2) důchodce a ostatní příjemce sociálních dávek a 3) samostatně činné podnikatele.

3.1 Přesuny od zaměstnaneckého vztahu k samostatně činným podnikatelům

Téměř dvojnásobný nárůst podílu ostatních příjmů v sobě zahrnuje především růst podnikatelských aktivit domácností a rostoucí účast obyvatelstva na rozvíjejícím se finančním trhu.

Příjmy z podnikatelských aktivit domácností jsou definovány jako smíšený důchod fyzických osob podnikajících podle živnostenského zákona, který zahrnuje pracovní důchod a zisk před jejich zdaněním. Jejich podíl na ostatních příjmech celkem činil v roce 1994 68%, zatímco v roce 1989 byl zcela zanedbatelný.

Zbytek ostatních příjmů zahrnuje rostoucí příjmy ze zahraničí (v roce 1994 14%, druhá nejrychleji rostoucí položka ostatních příjmů), přijaté úroky od bank (9%), náhrady od pojišťoven (4%) a výhry (4%). V roce 1994 se k ostatním příjmům připojují i příjmy z prodeje akcií DIKů, jejichž počet se snížil z tohoto titulu o 2 miliony osob. Příjmy z těchto prodejů se odhadují na 30–40 mld. korun.

V období 1989–1994 klesl podíl mezd z 61,1% na 46,9% v celkových nominálních příjmech a současně také poklesl počet pracovníků, pobírajících mzdu (zaměstnanců) na 66,l% (rok 1990 = 100%, viz tabulka 4). Odchod těchto pracovníků ze zaměstnaneckého poměru ve státních podnicích byl hlavním zdrojem pracovních sil pro rozvoj podnikání na základě živnostenského zákona. To potvrzuje rozdíl mezi poklesem celkového počtu pracovníků (v civilním sektoru národního hospodářství zhruba na 90%) a uvedeným poklesem počtu zaměstnanců. (Teprve v roce 1994 zaměstnanost poprvé stoupla díky růstu v soukromém sektoru.) Rozdíl mezi rychle vzrostlým počtem samostatně činných osob a sníženou zaměstnaností bychom našli, kromě nezaměstnanosti, jejíž míra byla v posledním čtvrtletí 1994 3,1%, ve vzrůstu počtu žen v domácnosti a

odchodu pracovníků do důchodu. I tyto osoby se zčásti zůčastní jako členové domácností drobného podnikání.

Celkový počet podnikatelů podnikajících podle živnostenského zákona dosahuje podle registru zpravodajských jednotek koncem roku 1994 přes 925 tisíc a vzrostl od roku 1991 devětkrát—viz tabulka 5. Tato data nejsou ale přesná, není přesná evidence o tom, kdo skutečně podniká a kdo ve sledovaném období podnikat přestal; může docházet k tomu, že určitý počet pracovníků je počítán dvakrát, jednou jako přírůstek zaměstnanosti, jednou jako samostatně činná osoba, ačkoliv již nepodniká. Není také přesná evidence o podnikajících rezidentech cizích národností, kterých je nyní registrováno přes 18 tisíc, ale skutečný počet se odhaduje na dvojnásobek (z toho důvodu, že nebyli statisticky sledovány od samého začátku). Nadto v této oblasti je odhadována podle výsledků činnosti kontrolních a celních orgánů značná část nelegální a šedé ekonomiky (od daňových úniků až po nepovolené podnikání). Bylo by vhodné sledovat počet podnikatelů cizích národností podle země původu.

Počet podnikajících fyzických osob jako jejich hlavní povolání činil v roce 1994 517 tis. Počáteční honba za IČO formou vedlejšího podnikání při hlavním zaměstnání ustávala postupně, jak se upevňovalo postavení v hlavním zaměstnání a zvyšovala se v něm intenzita práce.

"Podnikatelský instinkt" našeho obyvatelstva, o kterém hovoří sociologové, je spolu s velkou adaptační schopností (předseda ČMKOS uvádí, že do roku 1994 změnilo profesi 25% pracujících) a aktivitou pracovních úřadů hlavní příčinou nízké míry nezaměstnanosti v ČR. To potvrzuje i relace mezi počtem vydaných živnostenských oprávnění a procentem nezaměstnanosti v regionu. Čím vyšší je počet vydaných oprávnění k podnikání, tím nižší je procento nezaměstnanosti. Tato podnikatelská vrstva bude však ještě procházet velkými změnami jak co do počtu, tak co do odvětvové struktury podnikání. Mnozí zpočátku vhodně kombinovali zaměstnanecký vztah s podnikáním. Někteří zjistili, že zaměstnanecký vztah nese s sebou méně rizikových faktorů než podnikání a vracejí se do zaměstnání, zejména s pokračujícím rozvojem soukromých firem, jiní zaměstnání opouštějí a dávají přednost samostatnému postavení. Dá se také očekávat, že s obnovením růstu ekonomiky budou nově konstituované soukromé korporace vstřebávat pracovní sílu a to může být faktor zpomalující rozvoj živnostenského podnikání tam, kde nebude dostatek pracovních zdrojů.

Všechny tyto skutečnosti však nic nemění na významu a velkém rozsahu podnikatelských aktivit domácností, které podstatně změnily strukturu příjmů obyvatelstva a které jsou nejmarkantnějším výrazem změn v ulicích českých obcí.

Uvedené strukturální změny v zaměstnanosti přiblížily strukturu pracovních aktivit v naší ekonomice ekonomikám našich sousedů, Německa a Rakouska, kde podíl osob samostatně činných v podnikání činí v celkové zaměstnanosti dlouhodobě kolem 10%. (Vyšší podíl drobného podnikání mají země jižní Evropy, např. Itálie 22% a Španělsko 35%.)

O struktuře zaměstnanosti a výši průměrných mezd z hlediska vlastnických forem organizací, u kterých zaměstnanci pracují, informuje tabulka 2. Podstatné změny ve struktuře v roce 1994 ve srovnání s rokem 1989 dokumentují především proces privatizace (druhá vlna privatizace není v datech za rok 1994 zahrnuta) a zvyšující se podíl zahraničních, mezinárodních a smíšených firem a současně značně vyšší průměrné mzdy u těchto firem. Poněkud vyšší než průměr jsou dosud mzdy ve státním sektoru. K tomu ještě přistupuje vyšší procento sociálních požitků v rámci úplných nákladů práce (viz poznámka na str. 7) než u jiných vlastnických forem organizací (státní podniky 3,8%, soukromé 2,1%, zahraniční 2%; zahraniční organizace mají nejvyšší procento nákladů personálních—5,8%, to je nákladů na školení a nábor pracovníků, které u státních podniků činí pouze 1,3%). To jsou logické relace, jak z hlediska minulosti a zbytků paternalismu u státních podniků, tak z hlediska vyšších nároků na pracovníky a jejich perspektivnost u soukromých a zahraničních organizací.

Tabulka neobsahuje informace o malých podnicích do 24 pracovníků a pracovníků v necivilním sektoru, můžeme je však dopočítat na základě uvedené průměrné mzdy *6 896 korun* a odpovídajícího počtu zaměstnaných *3 367,7 osob*, kteří vyčerpávají 74,4% celkových mezd z tabulky 1 (380,4 mld. korun a 76,6% celkově zaměstnaných.

(Výpočet: 6 896 x 3 367,7 x 12 = 278,7 mld. korun, zbývá 95,7 mld. korun, o které se podílí 1,031 mil. pracovníků zaměstnaných v podnicích do 24 zaměstnanců, takže na každého připadá měsíčně průměrně 7 743 koruny. Odečítá se ještě 6 mld. korun OON, protože nejsou zahrnuty v průměrných mzdách. Zjišťujeme, že zbývající, převážně drobné podniky mají vyšší průměrnou mzdu než podniky civilního sektoru národního hospodářství nad 24 zaměstnanců, a sice v průměru o 847 korun.)

3.2 Vývoj sociálních příjmů

Podíl *sociálních příjmů* v celkových příjmech obyvatelstva v podstatě stagnoval a v roce 1994 poněkud poklesl. Tato skupina příjmů obyvatelstva je na rozdíl od mzdových a podnikatelských příjmů statisticky sledována vyčerpávajícím způsobem a neobsahuje odhady.

Dynamika celkových sociálních příjmů, vyplácených státem i obcemi je vyšší než mzdových příjmů (v období 1989–1994 vzrostly na 211%, mzdové příjmy ve stejném období vzrostly na 188,5%, což je ovlivněno zmíněným sníženým počtem zaměstnanců).

Strukturu sociálních příjmů tvoří v roce 1994:

celkem	100,0%
důchody	61,0%
nemocenské dávky	25,6%
dávky v nezaměstnanosti	1,0%
ostatní dávky a výpomoci	12,4%

Počet vyplácených důchodů, zejména starobních důchodů, roste a mapuje proces stárnutí populace ČR, který je shodný s vývojem většiny evropských zemí. Proti roku 1989 vzrostl *počet* důchodů o 3,8 %, starobních důchodů o 5,7%, při poklesu počtu obyvatelstva ČR přibližně o 1%**.** *Průměrný nominální důchod* vzrostl od roku 1990 na 176,8% a činil na konci roku 1994 2 727 korun měsíčně, *průměrný starobní důchod* vzrostl ve stejné době na 183,6% a dosáhl výše 3 467 korun.

Přes prováděnou valorizaci důchodů a stanovení minimální výše důchodu pro jednotlivce a dvojici [27], zůstává reálná výše průměrného důchodu značně pod úrovní roku 1989. (Viz dále postavení domácností důchodců.)

V rámci ostatních položek sociálních příjmů překvapuje vysoký objem a růst nemocenských dávek, které vzrostly za dva poslední roky o 40%. Z tohoto vzestupu nelze však soudit o zhoršení zdravotního stavu obyvatelstva, ale spíše o sociálních nejistotách nízkopříjmových skupin obyvatelstva. Prodloužením nemocnosti se v mnoha případech oddaluje skončení pracovního poměru a nezaměstnanost, která je u nízkopříjmových skupin (méněkvalifikovaných pracovníků) vyšší. Přispívá k tomu i vstřícnost lékařů. Pracovníci vyšších příjmových skupin se snaží naopak dávky nečerpat a na krátká onemocnění si vybírají dovolenou. Je to zřejmě specifický rys současné situace.

Ke komplexnímu posuzování a postupnému řešení složité problematiky sociálních příjmů v celé jejich struktuře přistupuje společnost teprve od roku 1995. S ohledem na úroveň ekonomických aktivit a vyvíjející se polarizaci příjmovou a majetkovou, musí být tento přístup nutně selektivní z hlediska různých příjemců a různých typů sociálních příjmů.

3.3 Příjmy z majetku

Především je třeba definovat, co dnes pod pojmem příjmy z majetku rozumíme. V minulých pěti letech došlo k velké majetkové diferenciaci obyvatelstva vlivem majetkových restitucí, privatizací a rozvíjejících se podnikatelských činností. Z majetku plynou různé druhy důchodů, které budou však mít převážně charakter důchodů z podnikání (včetně nájemného z bytů) a do důchodů z majetku se počítá pouze část z rozdělení zisku. Kromě této části, která je dnes hrubě odhadována, tvoří složky důchodů z majetku dividendy a dosud největší jejich část, úroky z vkladů domácností. Celková částka takto definovaných důchodů z majetku dosáhla v roce 1994 42 mld. korun a zaznamenala nárůst proti předchozímu roku téměř o 35% (tvoří součást položky "ostatních příjmů," jak uvedeno výše).

Objem vyplacených úroků za rok 1994 činí 27 mld. korun, ovšem tato položka je odvozena od jedné z nejdůležitejších ekonomických kategorií, jakou představují úspory sektoru domácností. V uplynulých pěti letech vzrostly úspory ze 187,7 mld. korun na 376,2 mld. korun, to je na dvojnásobek. Míra úspor se od roku 1992 drží na vysoké úrovni a v roce 1994 činí 11% [15]. (K vlivu úrokové míry na růst úspor v průběhu minulých pěti let viz [22].) Rozložení výše vkladů podle střadatelů určuje také pochopitelně rozdělení úroků. Struktura vkladů obyvatelstva podle jejich výše se velmi měnila. Mimořádný růst vysokých vkladů opravňuje domněnku, že existuje již v této společnosti značně početná vrstva rentierů. (Průběh diferenciace vkladů obyvatelstva je analyzován dále v části 5.)

3.4 Disponibilní příjmy a daně

U dvou prvních příjmových skupin zaměstnanců a samostatně činných podnikatelů, je třeba rozlišovat celkové a disponibilní příjmy; sociální příjmy, důchody a ostatní sociální dávky se nezdaňují. Ovšem nositelé těchto příjmů mohou platit majetkovou daň, daň z úroků, a jiné poplatky, proto se porovnává pro zjištění celkového daňového zatížení úhrn příjmů s disponibilními příjmy celkem.

O celkovém daňovém zatížení dává obraz graf 3. (Jde o zatížení přímými daněmi a poplatky, nikoliv nepřímými daněmi, které obyvatelstvo platí ve spotřebitelských cenách nakupovaného zboží a služeb).

Ze dvou skupin plátců daně z příjmu v rámci sektoru domácností, zaměstnanců a samostatně činných osob, přináší první skupina do rozpočtové soustavy kolem 75% a druhá skupina zbývajících 25%. To odpovídá přibližně poměru počtu plátců v první a druhé skupině a tudíž z hlediska průměrného daňového zatížení není mezi nimi rozdíl. Rozdíly jsou však uvnitř každé skupiny v závislosti na výši

příjmů. Obecně platí, že progresivní zdanění zmírňuje poněkud příjmovou nerovnost. Do jaké míry je toto zmírnění dostatečné, závisí především na vlastním rozdělení hrubých příjmů a míry jejich polarizace k nejnižším a nejvyšším. (Podrobný rozbor vztahu výše mezd, daní a pojistného provádí M. Fassmann [7].)

Daňové zatížení se postupně od roku 1992 zvyšuje, protože se zvyšuje daňový základ a působí daňová progrese. Z tabulky 1 vyplývá, že vztah daní a celkových příjmů se zvýšil z 10,6% v roce 1991 na 14,4% v roce 1994. Nová daňová soustava nasadila značně vysoké daňové sazby jak přímých, tak nepřímých daní i sazeb pojistného na sociální pojištění. Z hlediska typů domácností se daňové zatížení zvýšilo především u zemědělců, kde příjmy členů družstev nebyly dříve zdaňovány vůbec.

Postupné snižování daňového zatížení začalo krátce po zavedení nové daňové soustavy a bude souviset s celkovou možností mírnit restriktivní měnovou a fiskální politiku, zmírňovat sociální dopady inflace a podporovat drobné podnikání. Postupně se snižují daňové sazby a zvyšují odečitatelné položky z daňového základu. V současné době je připravována třetí vlna daňových úprav. Od roku 1996 by se poprvé měly posunout hranice jednotlivých příjmových skupin. Roste postupně nezdanitelná část daňového základu z původních 20 000 korun na poplatníka na 26 400 korun a zvyšují se i částky za vyživované členy rodiny. Toto zvýšení nezdanitelných částek v podstatě kopíruje růst inflace za dva roky od daňové reformy za léta 1993 a 1994 (30%), ale již nebere v úvahu očekávaný růst cen kolem 10% za rok 1995. Na druhé straně odhadovaná 10–15 procentní výše nelegální ekonomiky na HDP s odhadovaným počtem 200–240 tis. osob dává tušit minimálně stejnou míru daňových úniků. Jejich snižování by mělo být dalším zdrojem pro snižování daňových sazeb a pro transfery prostředků tam, kde to sociální situace vyžaduje.

4. Změny příjmových struktur v závislosti na odvětvové restrukturalizaci

V období 1989–1994 se změnila národohospodářská odvětvová struktura výrazně: poklesl podíl zemědělství v návaznosti na pokles vnitřní i vnější poptávky po zemědělské produkci, poklesl i podíl průmyslové výroby a na druhé straně vzrostl podíl odvětví služeb, zejména těch odvětví, která jsou spojena s rozvojem tržního hospodářství: obchod, peněžnictví, pojišťovnictví, atd. To obecně znamenalo urychlení progresivních strukturálních změn—pokles podílu primární i sekundární sféry a vzestup podílu služeb na celkovém HDP, ke kterým se předchozí režim centrálního plánování propracovával jen pomalu a dlouhodobě. K těmto rychlým změnám došlo ovšem v podmínkách propadu ekonomiky. Ještě v roce 1994 byla ve srovnatelných cenách produkce hlavních odvětví pod úrovní roku 1990:

průmysl dosahoval 70%, stavební výroba 86,6%, hrubá zemědělská produkce 73,9%, prodej v maloobchodě a společném stravování 78,8%. (Viz Bulletin ČSÚ 12/1994 str. A 1.) Hluboce pod úrovní roku 1990 byly také výkony dopravy, zejména nákladní železniční dopravy. S obnovením růstu ekonomiky nebudou strukturální makroodvětvové změny pokračovat v takové míře, bude probíhat dolaďování makrostruktury a měla by začít probíhat vlastní vnitroodvětvová restrukturalizace na podnikové bázi, založená na technologických změnách a změnách kvalitativních ekonomických parametrů, tedy především produktivity práce a na to navazující růst průměrných výdělků. To naznačuje již rok 1994, kdy se při obnoveném růstu HDP zmírňuje pokles celkové zemědělské i průmyslové výroby a rozvoj odvětví služeb se zpomaluje.*

Změny v odvětvové struktuře zaměstnanosti a výši příjmů probíhají v úzké návaznosti na změny ve výkonech a na změny vlastnických forem podnikání v jednotlivých odvětvích. Hlavním rysem těchto přesunů jsou cesty za prací a za vyššími výdělky z odvětví největších propadů—to znamená v podstatě výše zkoumaný přesun pracovníků do soukromého sektoru a přesun do odvětví služeb.

O odvětvové mzdové diferenciaci a jejích změnách informují tabulky 4 a 6.

Odvětvové rozdíly mezi nejvyššími a nejnižšími průměrnými mzdami se v průběhu transformačního období zvýšily. V odvětvovém členění tabulky 4 byl tento rozdíl v roce 1989 32,6%, v roce 1994 již 106,9%; pod celkovým průměrem roku 1994, který činil 6 896 korun, jsou průměrné mzdy odvětví zemědělství a lesnictví, obchodu, dopravy, zdravotnictví a školství. V zemědělství a obchodu, kde jsou mzdy nejnižší, současně nejvíce klesal počet zaměstnaných (od roku 1990 pod 50%), a ti se přesouvali do soukromého podnikání fyzických osob, kde jejich podíl za rok 1994 podstatně vzrostl (viz tabulka 7). V dopravě klesl počet pracovníků pobírajících mzdu zhruba o čtvrtinu. Tito pracovnící přešli do soukromého sektoru (celkový počet pracovníků se nesnížil). Toto odvětví má po zemědělství nejnižší mzdový nárůst a tudíž také nejnižší růst reálných mezd. Obě odvětví však měla ve výchozím období úroveň mezd nad celkovým průměrem. Specifika jednotlivých odvětví dopravy, která se odrážejí ve větších problémech procesu privatizace a omezených možnostech soukromého živnostenského podnikání např. u železnice (a její dřívější značné sociální požitky), se odrážejí v

*Vývoj podílu jednotlivých odvětví na HDP, jak jej uvádějí statistické ročenky, nemá při velkých a rozdílných meziročních změnách úrovně výkonů dostatečnou vypovídací schopnost. Kromě toho jednotlivá léta obsahují různou míru odhadů (do roku 1992 bylo šetření prováděno za podniky od 100 zaměstnanců, za léta 1993 a 1994 od 25 zaměstnanců a od roku 1995 bude prováděno opět v podnicích od 100 zaměstnanců). Proto jsou zde zmíněny jen celkové trendy a neuvádím tabulku vývoje struktury výkonů.

tlacích na zvyšování mezd.

V rámci celkového mzdového průměru v průmyslu jsou odvětvové rozdíly téměř dvojnásobné; od nejnižších průměrných mezd v oděvnictví (4 876 korun), po nejvyšší v dobývání uhlí a rašeliny (8 947 korun). To jsou tradiční odvětvové diference. Jejich míra je však velká a vyplývá ze současné situace omezených zdrojů.

V odvětvové mzdové diferenciaci se částečně také odráží výše zaměstnanosti žen v tradičních odvětvích lehkého průmyslu a některých služeb, včetně školství. To však není specifika ČR a souvisí do značné míry i s rolí ženy v rodině. (Studie na toto téma ze sousedního Rakouska viz [28].)

Absolutně nejvyšší průměrné mzdy současně s jejich největším nárůstem mají odvětví související s rozvojem tržního hospodářství—finanční sektor (peněžnictví a pojišťovnictví) a veřejná správa, v rámci ní finanční úřady a pracovní úřady. Tato odvětví mají také největší přírůstek zaměstnanců. Rychlý mzdový nárůst zabezpečil těmto odvětvím v krátké době potřebný stav pracovních sil. Je otázka, do jaké míry je přiměřený, zejména u pojišťoven a bank, tak, aby nevyvolával přesun pracovní síly z odvětví jiných (školství, výzkumu) v míře společensky nežádoucí. Porovnání se mzdovými relacemi v ekonomice SRN ukazuje, že rozdíly mezi odvětvími jsou nižší než v ČR, ještě nižší jsou pak v části východního Německa (viz tabulka 5). Bankovnictví a pojišťovnictví SRN má průměrné mzdy jen nepatrně nad průměrem. (Viz "Statistisches Jahrbuch 1994 für die Bundesrepublik Deutschland.") Také rozdíly v průměrných mzdách těžebního a zpracovatelského průmyslu nejsou tak velké jako v ČR.

Ke mzdovým preferencím v odvětvích přistupují preference sociálních požitků a personálních nákladů. Tyto položky, jako součást úplných nákladů práce, zvyšují reálné příjmy zaměstnanců a přispívají poněkud i k zvýšení odvětvové diferenciace v příjmech. Příjmy ve finančním sektoru a odvětví dobývání rud se z tohoto titulu ještě více diferencují od průměru.

Sociální požitky v některých odvětvích v roce 1993 (Kč/Měs.):

	Kč/měs.	% ke mzdě
průmysl celkem	294	5,0
dobývání uhlí a raš.	732	10,6
oděvní průmysl	173	4,5
stavebnictví	126	1,8
obchod	167	3,2
peněžnictví	523	5,1
pojišťovnictví	768	9,9

Pramen: Česká statistika, "Úplné náklady práce za rok 1993," kod publikace 0608

Odvětví s vyšší mírou soukromého podnikání mají výrazně nižší sociální požitky (viz výše část 3); dále zjištujeme, že u řady odvětví s vyššími mzdami je i vyšší procento sociálních požitků.

Odvětvové mzdové diference budou mít do budoucna pravděpodobně protichůdné tendence ve vývoji. Takové faktory, jako zvyšování minimálních mezd při růstu inflace, nebo postupné uspokojování oprávněných požadavků na zvyšování mezd v některých odvětvích, kde jsou prostředky poskytovány převážně z rozpočtové soustavy, budou přispívat k zmenšování rozdílu mezi odvětvími. Na druhé straně úspěšné podnikání privatizovaných organizací bude uvolňovat prostředky pro zvyšování mezd a platů a to se může promítmout do odvětvových agregací různě. Obecně by se do budoucna měly odvětvové rozdíly zmenšovat tím, jak bude společnost bohatnout. V komunistických režimech příjmová nivelizace velké části pracovníků i důchodců byla důsledkem nízké ekonomické úrovně a nedostatku zdrojů (rovnost v chudobě); v rozvinutém tržním hospodářství by trend k vyrovnávání příjmů při jejich růstu pro většinu obyvatelstva měl být znakem vysoké životní úrovně celé společnosti.

5. Příjmová diferenciace a polarizace

V průběhu ekonomické transformace nutně dochází k růstu příjmových nerovností a k polarizaci k nejvyšším a nejnižším reálným příjmům z těchto důvodů:

• Především samotný značně rovnostářský systém totalitární ekonomiky ztrácí podmínky pro existenci. (Mezinárodní porovnání pomocí Gini koeficientu, který je pro ČR nejnižší v řadě zemí, ukazuje vysokou příjmovou nivelizaci koncem

osmdesátých let [11].) Uvolnění soukromých aktivit, poptávka po profesích dříve nevýznamných oborů (účetnictví, daňové poradenství, peněžnictví, právní obory), po profesích dříve neexistujícího finančního trhu a rostoucí význam vysokého manažerství vede ve srovnání s minulostí k mimořádnému zvyšování příjmů pracovníků těchto profesí. (Ponechávám stranou horentní příjmy nezákonné ekonomiky, která by vyžadovala pro svůj význam a velký nárůst specielní šetření a zpracování podkladů a zkušeností z celní a daňové oblasti, oblasti policejní a soudní. Orgány statistiky nemají dnes dostatek podkladů pro její odhad.)
• Na druhé straně inflační proces a vznik nezaměstnanosti vede nutně k snížení reálných příjmů velké části společnosti. Například již podle dat mikrocenzu 1992 ve srovnání s daty mikrocenzu 1988, to je období, které zachycuje největší inflační vzestup cen v roce 1991, ale na druhé straně již růst reálných příjmů v roce 1992, zaznamenáváme, že v roce 1988 v nejnižším příjmovém pásmu do 1 000 korun měsíčně na člena domácnosti v úhrnu bylo 4,5% rodin, v roce 1992 v tomtéž pásmu reálných příjmů již 22% rodin. V pásmu do 1 500 korun v roce 1988 32% rodin a v roce 1992 67% rodin, atd. (Lze odvodit z tabulek 11 a 12.) Vzniká nebezpečí nebývalého zchudnutí nízkopříjmových a sociálně citlivých kategorií domácností: rodin s více dětmi a domácností důchodců.

Z těchto dvou protichůdných procesů se generují tak zvaní "noví bohatí" a "noví chudí." Na tomto úseku se dnes bezprostředně stýká sociologické a ekonomické zkoumání. Lapidární vyjádření tohoto procesu najdeme ve vývoji ruské společnosti (Rymaševskaja, 1994 [16]). N. Rymaševskaja formuluje "nové bohaté" takto: jedna třetina bývalá stranická nomenklatura (s nahromaděným a dále v procesu privatizace rozmnožujícím se majetkem), další třetina mafie, poslední třetina vznikající nová podnikatelská vrstva. (A na druhé straně jedna třetina celé ruské společnosti pod hranicí bídy.) Tato definice nových bohatých zřejmě platí i pro další transformující se země, pouze snad v jiných proporcích. (Viz také J. Kornai [13].) Tyto skupiny nejsou od sebe zcela odděleny, ve větší nebo menší míře se prolínají. Stát musí vytvářet podmínky pro úspěšný rozvoj třetí skupiny, protože její rozvoj je předpokladem úspěchu celé společnosti.

Z historických, politických a jiných důvodů, má Česká republika ve srovnání s jinými tranformujícími se zeměmi příznivější podmínky v příjmové úrovni a v zaměstnanosti. Přesto proces diferenciace v příjmové situaci domácností probíhá s pozitivními i negativními důsledky. Jeho negativním dopadům je nutno čelit. Sociální a hospodářská politika musí obecně dbát na to, aby se chudí nestávali ještě chudšími, aby se hranice chudoby nerozšiřovala a nevyvíjela se dědičná chudoba; na druhé straně aby se řádně odváděly daně, odpovídající růstu příjmů a bohatství.

5.1 Vývoj příjmů jednotlivých typů domácností v průběhu let 1989–1994

Změny v rozdělování příjmů jsou v posledních letech tak velké, že statistická evidence v oboru domácností, přes dlouholetou tradici a vysokou kvalitu nemůže všechny zachytit. Možnosti pro zkoumání příjmových nerovností jsou proto značně omezené. Data mikrocenzů jsou pro transformační období k dispozici pouze pro leta 1988 a 1992, to znamená, že dokumentují výchozí stav a období liberalizace cen, s nejvyšším inflačním impulzem a následným počátkem vyššího růstu nominálních příjmů. Avšak v dalších dvou letech 1993 a 1994 se růst příjmů domácností zvýšil. Celkové disponibilní příjmy vzrostly za období 1989–1992 o 49%, v následujících dvou letech o 60,4%, z toho nejrychleji v porovnání s předchozím obdobím rostly mzdy a zpomalil se růst sociálních a ostatních příjmů (odvozeno z tabulky 1). Teprve na základě budoucího mikrocenzu 1996 bude možno zhodnotit výsledné změny příjmového rozdělení za celé transformační období.

Nicméně data mikrocenzu 1988 a 1992 poskytla podklady pro zjištění velmi cenných výsledků týkajících se charakteru změn v jednotlivých typech domácností a v příjmových rozděleních, která budou mít dlouhodobou platnost [11], [26] jak z hledisek ekonomických, tak z hledisek sociologických.

V této práci jsou pro charakteristiku změn v příjmovém rozvrstvení uvnitř jednotlivých typů domácností použita data mikrocenzů z let 1988 a 1992. Vzhledem k charakteru použitých dat sledujeme změny, které nastaly v příjmovém rozdělení zhruba u 80% domácností, které nezahrnují nejvyšší příjmové skupiny. Máme tedy více informace o nízkopříjmových domácnostech, než o vysokopříjmových. Výsledky jsou obsaženy v tabulkách 11 a 12 a na příslušných obrázcích 1–6 a 7–12. Dokumentují známé a i v jiných pracech prozkoumané skutečnosti:

- růst nominálních příjmů členů všech kategorií domácností 1989–1994;
- značnou podobnost příjmového rozdělení a jeho změn u domácností celkem, domácností dělníků, zaměstnanců a rolníků;
- značnou rozdílnost příjmového rozdělení u domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů, kde se výrazně projevuje zvýšení nejnižších důchodů na obr. 11 a domácností důchodců s ekonomicky aktivními členy, jejichž příjmové rozdělení se spíše blíží dělnickým domácnostem.

Obr. 13 a 14 aproximují rozdělení reálných příjmů v roce 1992 u domácností celkem. Názorně předvádějí zkrácení příjmové škály členů 80% celkového počtu všech domácností.

Pro charakteristiku příjmových nerovností po celé zkoumané období je použita datová základna rodinných účtů. Ze statistiky rodinných účtů, přes její menší reprezentativnost a řadu připomínek k metodice ([5], [11] a [24]), můžeme odvodit vývojové tendence ve změnách příjmů jednotlivých typů rodin do roku 1994. Pro potřeby této práce není prováděno srovnávání rozdílů mezi výsledky statistiky rodinných účtů a mikrocenzu za rok 1992, protože jsou to dva na sobě značně nezávislé soubory dat s různými cíli. Nicméně nejsou mezi nimi ve stejných ukazatelích zásadní rozdíly, proto je možné pro analýzu použít obou souborů.

Statistika rodinných účtů byla v průběhu posledních let zdokonalována a přizpůsobována potřebám zobrazování měnícího se obrazu sektoru domácností. Bylo zavedeno šetření rodin s dětmi s minimálními příjmy a domácností důchodců s minimálními příjmy. Na druhé straně bylo zavedeno šetření domácností samostatně činných osob. (Rozdělení rodin do sociálních skupin zaměstnanců, zemědělců, důchodců a samostatně činných, které je provedeno podle hlavy rodiny, může být v našich podmínkách, kdy další členové rodiny mohou patřit do jiné sociální skupiny, poněkud zkreslené, v zásadě však podává obraz o příjmových podmínkách daných sociálních skupin.)

Statistika sektoru domácností nešetří v žádné zemi údaji o extrémních—nejbohatších a nejchudších skupinách obyvatelstva. Je to dáno především zájmem a ochotou spolupracovat ze strany respondentů. O nejvyšších příjmových skupinách se dovídáme sporadicky z různých průzkumů. Příjmy špičkových manažérů a odborníků stále rychle rostou a dosahují desetinásobku průměrných mezd. U těchto kategorií se stírají rozdíly mezi platy u zahraničních a českých firem. (Zdroj informací: Studie zlínské firmy Trexima a nabídky platových podmínek v inzerátech náborářských firem.) O druhé extrémní vrstvě se dovídáme z činností charitativních organizací. Statistické evidenci se daří sledovat hlavní vrstvy společnosti (zde potřebná data organizuje nejen statistika domácností, ale také nově zavedená šetření v oblasti zaměstnanosti a pracovních míst).

Tabulka 7 informuje o výši a vývoji nominálních čistých příjmů jednotlivých typů rodin celkem a rodin s dětmi. Z indexů zjišťujeme, že nejrychleji v tomto členění

	příjmy					
	pracovní		*sociální*		*ostatní*	
Domácnosti:	1989	1993	1989	1993	1989	1993
zaměstnanců	78,6	81,5	13,5	12,2	7,8	6,3
zaměstnanců s dětmi	77,6	79,6	13,4	13,4	9,0	7,1
zemědělců	79,4	80,2	13,4	14,1	7,2	5,7
důchodců	4,1	3,9	92,7	91,6	4,2	4,4
důchodců s min. příjmy	3,7	5,2	94,0	93,3	2,3	1,4
rodiny s dětmi s min. příjmy	61,7	59,9	32,7	34,1	5,6	5,9
samostatně činní	–	82,0	–	10,9	–	7,1

Podíl sociálních příjmů roste u rodin s dětmi s minimálními příjmy, u důchodců s minimálními příjmy poněkud klesá, zřejmě hledají možnosti zvýšení pracovních příjmů. Nejvyšší podíl pracovních příjmů mají domácnosti samostatně činných osob. Tento trend pravděpodobně pokračoval i v roce 1994.

5.2 Úspory domácností

Jak uvedený vývoj příjmů dovoluje jednotlivým typům domácností spořit?

počet vkladových účtů v posledních dvou pásmech od 100 000 korun a přes 500 000 korun, současně s nejvyššími přírůstky průměrného vkladu. Počet vkladových účtů je ovšem vyšší než počet střadatelů (téměř o 50%), což znamená,že jeden střadatel ve vysokém pásmu může mít vklad rozdělený na dvě vkladní knížky ve středním pásmu atd., avšak to nic nemění na postupující diferenciaci vkladů. Nejvyšší úspory se však postupně koncentrují v komerčních bankách, které dosud poskytují vyšší úrok na dlouhodobé vklady než spořitelna, a proto u nich budou zřejmě koncentrováni rentiéři, jejichž počet se odhaduje již přes sto tisíc. Ovšem také již nejvyšší pásmo úspor ve spořitelně umožňuje u ročních termínovaných vkladů příjem na úrocích, blížící se měsíční průměrné mzdě. (Blíže o úsporách obyvatelstva v období transformace viz [22].)

5.3 Chudoba a nástroje zabraňující chudnutí

Proces příjmové diferenciace není specifikou transformujících se zemí, v nich pouze dosud probíhal, vzhledem k vysokému stupni předchozí příjmové nivelizace, velmi zrychleně. Všechny země Evropské unie věnují tomuto procesu velkou pozornost a vyvíjejí především snahu odstraňovat chudobu.

V roce 1984 formulovala Rada Evropského společenství takto práh chudoby: "Chudí jsou ti lidé, domácnosti a skupiny osob, kteří disponují tak malým objemem materiálních, kulturních a sociálních prostředků, že jsou vyloučeni ze způsobu života, který je v členské zemi, ve které žijí, přijatelný jako minimum."

V návaznosti na to vybral Eurostat [6] z mnoha způsobů měření chudoby [9] následující dvě kriteria: 1) "chudé jsou ty domácnosti (osoby), které jsou schopny uskutečnit pouze méně než polovinu (aritmetický průměr) spotřebních výdajů dané země;" 2) jako druhý práh chudoby je stanoven stejně definovaný průměr zemí EU.

Podle kriterií 1) a 2) byla situace zemí ES následující (podíl chudoby v %, první kriterium měřěno v roce 1984, druhé v roce 1985):

Země	Domácnosti		Osoby		Děti	
	1)	2)	1)	2)	1)	2)
Belgie	5,2	1,6	5,9	1,8	6,7	2,1
Dánsko	8,0	2,6	8,0	2,8	9,1	3,1
Německo	9,2	6,5	9,9	7,1	13,7	9,8
Francie	14,8	11,4	15,8	12,1	19,5	15,0
Řecko	17,4	19,6	18,4	20,9	18,9	21,9
Velká Britanie	18,9	16,5	18,2	15,8	24,0	21,0
Irsko	17,4	23,6	18,4	25,6	18,9	35,0
Italie	14,7	13,1	15,5	13,9	15,1	13,4
Holandsko	7,9	3,1	11,4	4,6	17,7	7,1
Portugalsko	31,7	68,4	32,7	69,5	36,6	71,2
Španělsko	17,8	31,2	18,9	32,4	20,2	33,6
Rakousko*	18,1	12,3	19,9	13,4	24,3	16,5

Z rozdílnosti definice kriterií 1) a 2) vyplývá, že bohatší země mají procento chudoby podle druhého kriteria nižší, chudší země vyšší. Míra chudoby podle druhého kriteria se týká v zemích EU zhruba šestnácti milionů domácností a padesáti milionů osob. Proto je v těchto zemích věnována velká pozornost statistickému sledování chudoby, jejímu vývoji, příčinám vzniku a doby trvání.

V ČR můžeme v současné době stanovit hranici chudoby *pouze podle prvního kriteria* a na bázi dat mikrocenzu. Podle tohoto kriteria v roce 1988 byl podíl chudoby v % na úrovni malých zemí ES s nejnižší mírou chudoby a činil 6,1% u domácností a 3,1% u osob. V průběhu prních let transformace klesal v důsledku sociálních opatření a *zavedení minimálních příjmových veličin* (minimálního důchodu, minimálních mzdových tarifů a minimální mzdy, jako preventivně ochranných veličin), což svým způsobem přispívalo ke zmírňování příjmové diferenciace. Současně bylo jako kriteriální veličina pro udělování neplošných sociálních dávek zavedeno *životní minimum*, v podstatě podle prvního kriteria zemí ES. (Ověřování výše a struktury životního minima je provedeno v rozsáhlé

* Rakousko členem od roku 1995.

práci I. Baštýře a kol. [2], která dává nahlédnout do složitosti této aktuální problematiky.)

Minimální příjmové veličiny jsou valorizovány [27], avšak s procesem inflace ve skutečnosti může docházet k rozšíření pásma chudoby v té míře, v jaké není kompenzován růst cen růstem minimálních příjmových veličin *ve vztahu k růstu inflace a ve vztahu k růstu průměrných příjmů*. V současné době, jak naznačuje vývoj sledovaný pomocí rodinných účtů v konfrontaci s mírou inflace, valorizace minimálních příjmových veličin poněkud zaostává. Jde o velmi citlivé proporce, které se mění s každou změnou v životních nákladech a různou změnou v příjmech jednotlivých rodin. Zpočátku transformace nejvíce ohrožená kategorie rodin s více dětmi je v posledním roce vystřídána opět rodinami důchodců vzhledem k nižší valorizaci důchodů v roce 1994.

V podmínkách velmi omezených zdrojů, kterými ekonomika v současné době disponuje, konkuruje možnostem valorizace minimálních příjmových veličin nutnost napravování mzdových relací v některých odvětvích, financovaných ze státního rozpočtu. Kromě toho, dopady inflačního procesu na nejnižší příjmové kategorie jsou tím citlivější, že celkové reálné příjmy těchto domácností jsou snižovány klesajícím podílem neplacených služeb poskytovaných ze státního rozpočtu, resp. dříve státním zaměstnavatelem. Z množství faktorů, které vývoj příjmové situace ovlivňují, nutně vyvstal úkol řešit tuto problematiku v rámci zpracování celé soustavy provázaných sociálních opatření. K tomuto úkolu se přistoupilo v roce 1995. Je to úkol velmi obtížný z toho důvodu, že ekonomická i sociální skutečnost se neustále velmi mění a bude se měnit i do budoucna. V takových podmínkách je obtížné a někdy i nemožné stanovit bezchybné a navzájem propojené normativy a jejich správnou míru valorizace. Je tedy nutno počítat s tím, že se bude muset jakýkoliv vypracovaný a schválený systém operativně upravovat.

V souvislosti s přípravou podkladů pro budoucí vstup ČR do EU je pociťována potřeba mezinárodních srovnávání v oblasti životní úrovně, včetně srovnávání hranice chudoby podle druhého výše uvedeného kriteria. Nesmělý počátek těchto prací naznačuje, že chybí pro jejich účinné řešení kapacity.

Závěry

1) V průběhu uplynulých pěti let se podstatně změnila struktura peněžních příjmů obyvatelstva ČR a to jak z hlediska zdrojů příjmů, tak z hlediska sociálního postavení příjemců. Ke změnám docházelo v podmínkách poklesu reálných příjmů v nejhlubším bodě roku cenové liberalizace 1991 na 3/4 výchozí cenové

úrovně roku 1989 a jejich následného postupného přibližování do roku 1994 na 97% výchozího stavu.

2) Projevila se výrazná souvislost mezi přesunem pracovních sil a pracovními příjmy jak z hlediska vlastnických vztahů, tak z hlediska změn v odvětvové struktuře. Prudký nárůst dříve téměř neexistujícího živnostenského podnikání odčerpával pracovní síly z odvětví klesajících aktivit (průmyslu a zemědělství) a podpořil rozvoj služeb. Byl jednou z hlavních příčin nízké míry nezaměstnanosti v průběhu celého transformačního období. Projevila se úzká souvislost mezi počtem vydaných podnikatelských povolení a mírou nezaměstnanosti v regionech. Přesun pracovních sil od závislých k samostatným činnostem se projevil ve významném poklesu podílu mezd na celkových příjmech a zvýšení podílu podnikatelských příjmů. Na významu začaly nabývat další druhy dříve nepatrných příjmů obyvatelstva: ze zahraničí, z majetku a z finančních aktivit. Velký nárůst podnikatelských a ostatních příjmů způsobil stagnaci a tendenci k poklesu příjmů sociálních. V současné době podíl živnostenského podnikání domácností dosáhl na celkových pracovních aktivitách obyvatelstva míry, která dlouhodobě existuje v rozvinutých tržních ekonomikách a mělo by nastat období jeho upevňování a zkvalitňování.

Vytvořená struktura hlavních druhů příjmů—mezd, podnikatelských příjmů a příjmů sociálních—se již do budoucna tak výrazně jako v minulosti měnit nebude.

3) S postupem privatizace stoupá podíl zaměstnanců a podíl vyplácených mezd a platů v soukromém sektoru. Rozdíl ve výši průměrných mezd ve státním a soukromém sektoru se ve statistických sledováních dosud neprojevil. Vyšší mzdy vyplácejí malé podniky, zejména nově založené úspěšné soukromé firmy, kde jsou pracovní odměny výrazně vyšší než u velkých podniků, i privatizovaných, ale dosud nekonzolidovaných.

Menší soukromé firmy dosahují výše mezd blížící se mzdám v podnicích zahraničních a smíšených, kde jsou nejvyšší.

4) Úzká souvislost mezi pracovními příjmy, zaměstnaností a konečnou poptávkou se projevila v jednotlivých odvětvích: Pokles aktivit a zaměstnanosti v zemědělství, dopravě a některých odvětvích průmyslu vede ke stagnaci či poklesu reálných mezd v těchto odvětvích. Na druhé straně se rychle rozvíjejí odvětví podporující tržní hospodářství: soukromý obchod, bankovnictví, pojišťovnictví, odvětví s nadprůměrnými platy. S postupem ekonomického rozvoje by se největší odvětvové rozdíly v průměrných mzdách, které byly částečně zděděny a částečně narostly v posledních letech, měly zmenšovat.

5) Spolu s peněžními odměnami jsou zajímavé i sociální požitky v jednotlivých odvětvích a jejich relace ke mzdám. Dosud jsou vysoké ve státním sektoru, nejnižší v soukromém a u zahraničních firem. Vyšší procento sociálních požitků je v řadě odvětví, kde jsou i nadprůměrné mzdy. S rozvojem soukromého podnikání bude zřejmě tato složka pracovních nákladů a doplňkových příjmů vcelku klesat.

6) V průběhu ekonomické transformace probíhal proces příjmové diferenciace. Jeho nezbytnost byla dána předchozí mimořádnou příjmovou nivelizací. Následným zvýšením ekonomických aktivit části obyvatelstva rostou jeho příjmy u špičkových pracovníků v nebývalé míře; na druhé straně inflační proces a vznik nezaměstnanosti vedl ke snížení reálných příjmů velké části obyvatelstva. Tento proces probíhá značně složitě. Přetrvávají nivelizační charakteristiky jednotlivých společenských typů domácností, resp. některými procesy jsou ještě posilovány: dříve vyšší příjmy zemědělských domácností se snížily a v podstatě jsou na úrovni zaměstnaneckých. Docházelo k nižším rozdílům v domácnostech důchodců vyšší valorizací nízkých důchodů a zavedením minimálních důchodů. Zavedení dalších minimálních příjmových veličin a z počátku plošné vyrovnávací příspěvky zvýšily poněkud příjmy nízkopříjmových kategorií domácností.

Hlavní diferenciační procesy probíhají uvnitř jednotlivých kategorií domácností, zejména zaměstnaneckých a samostatně výdělečně činných osob. Tyto procesy mapoval do hloubky především sociologický výzkum. Úkolem hospodářské politiky je nedopustit rozšiřování chudoby na jedné straně, na druhé straně dbát o řádné odvádění daní v souladu s růstem příjmů a bohatství. V podmínkách omezenosti zdrojů v té míře, v jaké dnes existuje, je možné budovat pouze neplošný systém sociálních opatření, zamezujících rozšiřování hranice chudoby.

REFERENCE

1. Baštýř, I. "Příjmy a mzdy v České republice 1990–1992," studie VÚPSV, Praha, 1993.

2. Baštýř, I. a kol. "Ověření výše a struktury životního minima v České republice," studie VÚPSV, Praha, 1995.

3. Bulletin Českého statistického úřadu 12/1994.

4. Česká statistika, "Úplné náklady práce za rok 1993 podle výsledků výběrového šetření ve vybraných odvětvích" ČSÚ, 1994, Kod publikace 0608 a 0910-5.

5. Divila, E. "Příjmové postavení zemědělských domácností," Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, 1995.

6. Eurostat's Statistical Research on Poverty—Descriptive Synthesis, ES Council UN, February 1994.

7. Fassmann, M. "Mzdy, daně a pojistné," Pohledy, Revue ČMKOS č. 6/1994.

8. "Forschungsberichte aus Sozial- und Arbeitsmarktpolitik," Nr. 50, 1993, Bundesministerium für Arbeit und Soziales, Wien.

9. Foster, J. E. "On Economic Poverty: A Survey of Aggregate Measures." *Advances in Econometrics* 3, 1984: 215–251.

10. Hiršl M., J. Rusnok a M. Fassmann. "Zpráva o sociální politice a vývoji sociálních podmínek v ČR 1989–1994," Pohledy, Revue ČMKOS 1, 2, 1995.

11. Jílek, J. a kol. "Příjmy a výdaje domácností v posledních letech," Interní studie VŠE, 1994.

12. Kornai, J. "Transformační recese," Politická Ekonomie 1994/5.

13. ———. "The Road to a Free Economy." New York: Norton and Co., 1990.

14. Mikrocensus 1988, 1992, ČSÚ.

15. "Příjmy a výdaje domácností v České republice," 1994/12, Česká národní

banka.

16. Rymaševskaja, N. “Personality and Family in the Period of Social Transition,” Moskva: Ruská akademie věd, 1994.

17. Statistická ročenka 1994, ČSÚ.

18. Statistické informace. “Rozdělení a užití důchodů sektoru domácností v letech 1992 až 1994,” ČSÚ, 1995, kod publikace 0202.

19. Statisticka rodinných účtů 1989 až 1994, ČSÚ.

20. Statistické informace. “Zaměstnanost, mzdové prostředky a průměrné mzdy pracovníků za 1.–4. čtvrtletí 1994,” kod publikace 0602.

21. Tzakloglou, P. “Inequality and Welfare in EEC Countries,” *Bulletin of Economic Research* 44, 1992.

22. Vavrejnová, M. “Vývoj úspor obyvatelstva v ČR v průběhu ekonomické reformy,” Politická ekonomie 1994/4.

23. Vavrejnová, M. a I. Moravčíková. “Household Sector in the Czech Republic in Transition,” *CERGE-EI Working Paper No. 56,* April 1994.

24. Večerník, J. “Změny v příjmovém rozdělení 1988–1992,” Sociologický časopis, 1992/5.

25. ———. “Escaping from Socialist Paternalism: Social Policy Reform in the Czech Republic,” *Czech Sociological Review, Vol. 1 No.2* , 1993.

26. ———. “Recent Changes in Household Income Distribution: The Czech Republic 1988–1992,” prepared for the Conference on Economic Changes and the Impact and Challenges to Social Policy in Austria and the Czech Republic, held in November 1994 in Prague.

27. “Vývoj hlavních ekonomických a sociálních ukazatelů ČR,” č. 6, 1995, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Praha.

28. Wolf, I. and W. “How Much is Less?: Disparities in Earnings,” Wien: Bundesministerium für Arbeit und Soziales, 1993.

TABULKY

Tabulka 1
Peněžní příjmy a výdaje sektoru domácností celkem (mld. Kč)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
PŘÍJMY						
Mzdy	201,8	203,7	213,1	232,6	294,5	380,4
Sociální	65,3	67,9	82,1	109,1	122,0	137,8
Ostatní	63,1	86,2	126,0	153,9	215,7	324,4
Příjmy celkem	330,2	357,8	421,2	495,6	632,2	842,6
Daně, dávky, poplatky	39,4	39,9	44,7	62,2	74,9	112,7
Disponibilní příjmy	290,8	317,9	376,5	433,4	557,3	729,9
VÝDAJE						
Za: zboží	209,8	237,8	234,2	262,9	327,4	579,5
služby	43,3	48,4	56,8	81,4	105,2	
Ostatní	27,1	31,3	49,4	56,8	72,9	72,0
Výdaje celkem	280,2	317,5	340,4	401,1	505,5	651,5
ODLOŽENÁ KUPNÍ SÍLA						
+ (-) vklady v Kč	7,2	-3,8	27,6	27,8	51,7	60,2
+ (-) hotovost	3,4	4,3	8,5	4,5	0	18,2
Celkem	10,6	0,5	36,1	32,3	51,8	78,4

Pramen: Česká národní banka: "Peněžní příjmy a výdaje domácností ČR" (prosinec 1994, červen 1995)

Tabulka 2
Struktura zaměstnanosti a průměrné mzdy podle forem vlastnictví
(fyzické osoby)

	Průměrný evidenční počet zaměstnanců			Průměrná měsíční mzda Kč		
	1989	1993	1994	1993	1994	94/93
osob	5 433 102	3 463 082	3 367 742			
Celkem %	100	100	100	5 889	6 896	117,1
Organizace						
Státní[x)]	84,3	50,4	48,7	5 881	6 921	117,7
Družstevní	12,9	7,8	7,1	4 815	5 478	113,8
Soukr. podnikání[x)]	1,3	25,0	26,8	5 917	6 798	114,9
Komunální[x)]	–	4,0	4,3	4 979	5 937	119,2
Společenské	1,5	0,6	0,6	5 065	5 789	114,3
Mezinárodní	–	3,2	3,6	7 167	8 553	119,3
Zahraniční	–	0,8	1,1	7 454	8 832	118,5
Smíšené	–	8,2	7,8	6 734	7 955	118,1

Pramen: Statistické informace, zaměstnanost, mzdové prostředky a průměrné mzdy pracovníků v evidenčním počtu organizace v České republice za 1.–4. čtvrtletí 1994

Údaje nezahrnují podnikatele nezapsané v obchodním rejstříku, jejich zaměstnance a malé podniky do 24 zaměstnanců.

V roce 1994 není ještě zahrnuta druhá vlna privatizace.

[x)]V roce 1989 státní organizace včetně komunálních a soukromé včetně zahraničních, mezinárodních, smíšených.

Tabulka 3
Průměrné měsíční mzdy a platy ve vybraných odvětvích (fyzické osoby)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1994 1989 %
Celkem	3 170	3 286	3 792	4 644	5 816	6 896	217,5
Průmysl	3 311	3 410	3 972	4 805	5 893	6 896	208,3
Zemědělství a lesnictví	3 430	3 603	3 706	4 264	5 100	5 864	171,0
Stavebnictví	3 526	3 612	4 041	5 024	6 529	7 635	216,5
Obchod,opravy mot. voz. a dr.	2 658	2 818	3 259	4 165	5 131	6 313	237,5
Doprava a spoje	3 374	3 438	3 914	4 602	5 672	6 804	201,7
Finančnictví	3 116	3 351	5 192	7 877	10 336	12 133	389,4
Veř. správa, obrana, pov. pojištění	3 211	3 299	3 994	5 324	6 850	8 320	259,1
Školství	2 847	2 894	3 423	4 206	5 249	6 325	222,2
Zdravotnictví a soc. věci	2 857	3 043	3 663	4 387	5 525	6 476	226,7

Pramen: Statistická ročenka ČR 1994 str. 187 a Bulletin ČSÚ 12/94 A44

Tabulka 4
SRN: Průměrné měsíční výdělky zaměstnanců ve vybraných odvětvích v roce 1993

Odvětví	Původní spolkové země (DM)	Nové země a východní Berlín (DM)
Celkem průmysl, stavebnictví, obchod, úvěrová soustava a pojišťovnictví	4513	2990
Průmysl a stavebnictví	4550	2989
• zásobování elektřinou, teplem, plynem, vodou	5172	3486
• těžební průmysl	4559	3524
• suroviny a materiály v tom:	4709	2787
zpracování ropy	6273	2904
• chemie (bez vláken)	5154	2806
• strojírenství a elektrotechnika	4716	2914
• spotřební průmysl	3913	2440
• potravinářský průmysl	4193	2476
Obchod, bankovnictví, pojišťovnictví v tom:	4398	2999
• velkoobchod	4705	2838
• maloobchod	3646	2634
• bankovnictví	4757	3154
• pojišťovnictví	5070	3510

Pramen: "Statistisches Jahrbuch für Die Bundesrepublik Deutschland, 1994" (str. 615)

Tabulka 5
Změny v počtu pracovních sil a reálných mezd 1990–1993(94)

(1990 = 100)	Pracovníci v civilním sektoru n.h. (průměrné počty)				Reálné mzdy**	
	Celkem		Pobírající mzdu (zaměstnanci)			
	1993	1994	1993	1994	1993	1994
Celkem	90,7	–	67,5	66,1	86,0	92,4
Průmysl	84,5	–	73,0	69,7	84,0	89,4
Zemědělství a lesnictví	52,5	–	47,4	41,5	68,8	71,7
Stavebnictví	112,5	–	62,9	66,0	87,8	93,1
Obchod, opravy mot. voz. a dal.	116,2	–	37,6	42,8	88,5	98,7
Pohostinství a ubytování	124,9	–	34,1	–	96,3	–
Doprava, skladování, pošty a telekom	103,6	–	82,1	79,3	80,2	87,6
Finančnictví	233,3	–	226,1	258,8	113,4	159,5
Veřejná správa, obrana, sociál. zabezpečení	131,2	–	147,9	158,3	100,9	111,1
Školství	102,0	–	99,1	98,4	88,1	96,3
Zdravotnictví, veterin. a soc. činnosti	94,2	–	85,2	78,9	88,2	93,7

Pramen: Statistická ročenka 1994, str. 181, 186, 187 a Bulletin ČSÚ 12/94 A 45, A 38

** Index nominálních mezd vydělený indexem životních nákladů zaměstnaneckých domácností

Tabulka 6
Soukromí podnikatelé podnikající dle živnostenského zákona:
(údaje z registru zpravodajských jednotek)

k 1.1.1990	–
k 1.1.1991	124 455
k 1.1.1992	891 872
k 1.1.1993	982 075
k 1.12.1993	1 044 635
k 20.8.1994	873 410
k 20.12.1994	925 187

Odvětvová struktura soukromých podnikatelů, podnikajících podle živnostenského zákona a nezapsaných do obchodního rejstříku:

	k 1.12.1993		k 20.12.1994	
Celkem:	1 030 626	100%	925 187	100%
Odvětvová struktura[***] (převažující činnost podle kat. OKEČ)				
Zemědělství, lesní hospodářství	13 976	1,3	91 800	9,9
Průmysl	215 477	20,9	151 674	16,4
Stavebnictví	163 981	15,9	115 209	12,5
Obchod, opravy mot.voz. a j.	262 043	25,4	276 492	29,9
Pohostinství a ubytování	63 407	6,1	44 591	4,8
Činnost v oblasti nemovitostí, leasing, služby pro podniky, výzkum a vývoj	202 165	19,6	155 036	16,8

[***] Podrobnější seznam odvětví viz Statistická ročenka ČSÚ 1994 str. 362 a Bulletin ČSÚ 12/94 str. 15.

Tabulka 7
Průměrné měsíční peněžní příjmy domácností
(Kč na člena domácnosti)

Domácnosti:	Zaměstnanců		Rolníků		Důchodců		Samostatně činných	
	Kč	% růst	Kč	% růst	Kč	% růst	Kč	% růst
1989								
Průměrná	2006	100	2035	100	1630	100	–	
S dětmi	1748	100	1774	100	–		–	
1990								
Průměrná	2153	107,3	2222	109,2	1777	109,0	–	
S dětmi	1878	107,4	1971	111,1	–		–	
1991								
Průměrná	2507	116,4	2411	108,5	2310	130,0	–	
S dětmi	2180	116,1	2111	107,1	–		–	
1992								
Průměrná	3003	119,8	2783	115,4	2645	114,5	–	
S dětmi	2638	121,0	–		–		–	
1993								
Průměrná	3571	118,9	3238	116,3	2996	113,3	3564	
S dětmi	3073	116,5	–		–		–	
1994								
Průměrná	4130	115,7	3717	114,8	3264	109,1	4055	113,8
S dětmi	3509	114,2	–	–	–	–	–	–
1994/1989								
Průměrná		205,9		182,7		200,2		
S dětmi		200,7		–		–		–

Pramen: Statistika rodinných účtů (Údaje za rok 1994 jsou předběžné)

Tabulka 8
Úspory domácností (Kč na člena domácnosti, ročně)
(+ zvýšení, - snížení úspor)

	Dělníci	Zaměstnanci	Rolníci	Důchodci	Samostatně činní
1989 a) b)	 -1655 +2219	 -1270 +1861	 +736 +825	 +547 -108	 – –
1990 a) b)	 -504 +495	 -1028 -624	 -734 -793	 -928 -2169	 – –
1991 a) b)	 +184 +6077	 +433 +4069	 -6 +737	 +242 -4521	 – –
1992 a) b)	 -693 +1157		 -127 +452	 -199 -4948	 – –
1993 a) b)	 +64 +4438		 -216 +3443	 -384 +226	(průměr) -1540
1994****	+944 +4183[2)] +1203[3)]		+1793	-1085	-1076

a) Nejnižší příjmové skupiny (do 21 600 korun ročně, od 1993 do 26 400 korun ročně)
b) Nejvyšší příjmové skupiny (ročně 50 401 korunu a více, pro důchodce 36 001 korunu a více, od 1993 60 001 korunu a více, pro důchodce 43 201 korunu a více)

**** rok 1994 čísla za průměrné domácnosti
2) bez dětí
3) s dětmi
Rodiny s dětmi s minimálními příjmy: -693 koruny
důchodci s minimálními příjmy: -1078 korun
(Údaje za rok 1994 jsou předběžné)

Tabulka 9
Vstupní údaje pro grafy 1, 2 a 3

Rok	Čtvrtletí	Celkové příjmy	Disponibilní příjmy	Cenový index
1989	1.	75,6	66,3	
	2.	81,9	71,9	leden
	3.	80,4	70,6	1989 = 100
	4.	92,4	82,0	
1990	1.	80,1	70,3	103,4
	2.	86,3	76,1	103,7
	3.	89,4	79,5	113,8
	4.	101,9	91,9	118,3
1991	1.	85,3	75,0	159,0
	2.	98,8	87,7	173,8
	3.	101,1	90,2	176,6
	4.	135,8	123,5	179,3
1992	1.	107,2	92,8	184,0
	2.	115,4	101,1	187,2
	3.	121,3	105,6	192,0
	4.	151,7	134,0	201,9
1993	1.	128,1	112,6	224,0
	2.	151,9	134,1	227,8
	3.	161,0	141,1	232,8
	4.	191,0	169,5	240,0
1994	1.	176,3	148,3	246,4
	2.	193,8	165,2	249,4
	3.	203,8	174,9	256,4
	4.	237,9	206,5	264,9

(Údaje za rok 1994 jsou předběžné)

Tabulka 10
Vstupní údaje pro graf 4

Rozložení vkladů na vkladních knížkách a sporožirových účtech
podle výše zůstatků k 31.12.1990 a 1994 v České spořitelně, a.s.

Zůstatky vkladů v Kč—pásma	Počet vkladových účtů		Velikost průměrného vkladu		Růst průměr. vkladu
	31.12.1990	31.12.1994	31.12.1990	31.12.1994	1990–1994
do 5 000	8 531 473	8 374 237	1 194	1 148	96,15
5 001–10 000	1 858 615	1 656 762	7 353	7 732	105,15
10 001–20 000	1 906 290	1 650 899	14 014	14 288	101,96
20 001–50 000	1 803 972	1 802 033	30 796	31 678	102,86
50 001–100 000	626 823	750 900	66 382	68 259	102,83
100 001–500 000	198 233	453 798	145 550	164 763	113,20
přes 500 000	1 264	12 559	679 589	806 271	118,64
Celkem	14 926 670	14 701 188	11 887	16 274	136,89

Tabulka 11 (str. 1)
Počet domácností podle společenských skupin a
podle výše čistého měsíčního peněžního příjmu na hlavu v roce 1988

Společenská skupina Interval	Celkem	Dělníci	Zaměstnanci
pod 800,00	18 577	6 807	3 723
800,00–900,00	38 945	12 215	7 465
900,00–1 000,00	115 605	24 736	14 194
1 000,00–1 100,00	154 450	38 577	25 836
1 100,00–1 200,00	175 996	50 273	35 708
1 200,00–1 300,00	211 507	66 866	43 471
1 300,00–1 400,00	244 314	80 293	52 422
1 400,00–1 500,00	264 748	86 995	60 236
1 500,00–1 600,00	277 294	93 855	68 937
1 600,00–1 700,00	242 191	83 982	67 673
1 700,00–1 800,00	214 422	73 677	64 660
1 800,00–1 900,00	196 518	69 145	62 448
1 900,00–2 000,00	171 350	58 967	62 977
2 000,00–2 100,00	160 917	57 724	60 250
2 100,00–2 200,00	149 261	56 456	55 865
2 200,00–2 300,00	134 913	53 544	51 513
2 300,00–2 400,00	122 489	49 190	49 563
2 400,00–2 500,00	111 096	45 857	42 467
2 500,00–2 600,00	101 975	42 409	40 118
2 600,00–2 700,00	92 621	36 795	40 310
2 700,00–2 800,00	86 609	34 998	36 503
2 800,00–2 900,00	75 319	29 777	33 244
2 900,00–3 000,00	64 014	26 665	26 656
3 000,00–3 200,00	101 996	41 223	46 421
3 200,00 a více	277 439	96 307	144 113
Celkem	3 804 566	1 317 333	1 196 773

Tabulka 11 (pokračování str. 2)

Společenská skupina / Interval	Rolníci	Důchodci bez ekonomicky aktivních členů	Důchodci s ekonomicky aktivními členy
pod 800,00	384	3 760	272
800,00–900,00	933	16 378	272
900,00–1 000,00	2 505	71 011	812
1 000,00–1 100,00	5 308	81 693	1 578
1 100,00–1 200,00	6 955	78 508	3 281
1 200,00–1 300,00	10 527	86 283	2 957
1 300,00–1 400,00	10 874	95 438	4 426
1 400,00–1 500,00	13 613	98 356	4 418
1 500,00–1 600,00	15 990	90 704	6 850
1 600,00–1 700,00	13 216	69 089	7 915
1 700,00–1 800,00	11 636	52 242	11 668
1 800,00–1 900,00	12 705	39 680	12 059
1 900,00–2 000,00	9 496	29 023	10 462
2 000,00–2 100,00	9 842	20 443	12 607
2 100,00–2 200,00	8 914	16 504	11 312
2 200,00–2 300,00	8 058	12 008	9 637
2 300,00–2 400,00	7 284	7 040	9 252
2 400,00–2 500,00	8 113	6 041	8 208
2 500,00–2 600,00	6 159	5 859	7 107
2 600,00–2 700,00	5 300	3 831	6 120
2 700,00–2 800,00	5 849	3 717	5 439
2 800,00–2 900,00	5 591	2 708	3 948
2 900,00–3 000,00	4 883	2 222	3 221
3 000,00–3 200,00	7 451	3 106	3 371
3 200,00 a více	24 014	5 197	5 659
Celkem	215 600	900 841	152 851

Tabulka 12 (str. 1)
Počet domácností podle společenských skupin a
podle výše čistého měsíčního peněžního příjmu na hlavu v roce 1992

Společenská skupina Interval	Celkem	Dělníci	Zaměstnanci
pod 800,00	12 838	981	686
800,00–900,00	6 150	703	472
900,00–1 000,00	5 036	1 150	460
1 000,00–1 100,00	10 210	2 303	299
1 100,00–1 200,00	17 220	7 226	2 226
1 200,00–1 300,00	26 429	10 433	4 031
1 300,00–1 400,00	39 487	16 371	8 719
1 400,00–1 500,00	51 924	23 382	11 406
1 500,00–1 600,00	59 017	26 868	13 264
1 600,00–1 700,00	78 981	35 465	16 823
1 700,00–1 800,00	100 148	46 277	21 212
1 800,00–1 900,00	123 715	47 735	26 237
1 900,00–2 000,00	142 014	52 233	27 360
2 000,00–2 100,00	157 361	49 677	29 167
2 100,00–2 200,00	200 700	54 591	29 372
2 200,00–2 300,00	223 574	54 585	35 773
2 300,00–2 400,00	236 117	60 978	28 556
2 400,00–2 500,00	231 941	50 509	34 414
2 500,00–2 600,00	207 192	49 528	33 150
2 600,00–2 700,00	183 686	45 234	35 517
2 700,00–2 800,00	163 664	46 489	32 061
2 800,00–2 900,00	157 541	43 814	31 206
2 900,00–3 000,00	133 702	33 952	33 203
3 000,00–3 200,00	218 004	69 511	57 291
3 200,00 a více	1 049 390	322 025	444 840
Celkem	3 836 041	1 152 020	957 745

Tabulka 12 (pokračování str. 2)

Společenská skupina Interval	Rolníci	Důchodci bez ekonomicky aktivních členů	Důchodci s ekonomicky aktivními členy
pod 800,00		705	
800,00–900,00		538	
900,00–1 000,00		749	
1 000,00–1 100,00		1 759	
1 100,00–1 200,00	676	1 603	299
1 200,00–1 300,00	1 141	2 186	462
1 300,00–1 400,00	926	5 252	1 145
1 400,00–1 500,00	2 050	5 082	3 048
1 500,00–1 600,00	2 052	6 316	1 818
1 600,00–1 700,00	2 070	12 077	3 735
1 700,00–1 800,00	6 375	14 791	3 965
1 800,00–1 900,00	5 258	31 565	3 814
1 900,00–2 000,00	6 386	45 696	2 709
2 000,00–2 100,00	6 620	59 322	4 337
2 100,00–2 200,00	5 697	97 659	6 659
2 200,00–2 300,00	6 889	108 541	9 188
2 300,00–2 400,00	7 521	124 069	6 998
2 400,00–2 500,00	5 724	121 786	9 401
2 500,00–2 600,00	3 185	106 115	10 415
2 600,00–2 700,00	4 619	82 557	9 378
2 700,00–2 800,00	2 299	67 157	8 125
2 800,00–2 900,00	5 275	61 964	9 286
2 900,00–3 000,00	4 341	47 633	8 739
3 000,00–3 200,00	5 731	61 097	13 025
3 200,00 a více	27 638	74 444	44 421
Celkem	112 473	1 140 662	160 967

GRAFY

Graf 1
Nominální a reálné příjmy

Graf 2
Index spotřebitelských cen

Graf 3
Vývoj celkových a disponibilních příjmů

Graf 4
Růst průměrných vkladů v pásmech v letech 1990–1994

OBRAZY

Obraz 1
Příjmové rozdělení — domácnosti celkem

Obraz 2
Příjmové rozdělení — domácnosti dělníků

Obraz 3
Příjmové rozdělení — domácnosti zaměstnanců

Obraz 4
Příjmové rozdělení — domácnosti rolníků

Obraz 5
Příjmové rozdělení — domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů

Obraz 6
Příjmové rozdělení — domácnosti důchodců s ekonomicky aktivními členy

Obraz 7
Kumulativní příjmové rozdělení — domácnosti celkem

Obraz 8
Kumulativní příjmové rozdělení — domácnosti dělníků

Obraz 9
Kumulativní příjmové rozdělení — domácnosti zaměstnanců

Obraz 10
Kumulativní příjmové rozdělení — domácnosti rolníků

Obraz 11
Kumulativní příjmové rozdělení — domácnosti důchodců
bez ekonomicky aktivních členů

Obraz 12
Kumulativní příjmové rozdělení — domácnosti důchodců s ekonomicky aktivními členy

Obraz 13
Příjmové rozdělení — domácnosti celkem

Obraz 14
Kumulativní příjmové rozdělení — domácnosti celkem